

ΟΙ ΠΕΡΙ ΔΙΚΑΙΟΥ ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΠΕΡΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΙΔΙΩΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Μαρία Βέργου

Υπ. Διδάκτωρ Νομικής Εθνικού και Καποδιστριακού πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ)
Μεταπτυχιακοί Τίτλοι Σπουδών Νομικής ΕΚΠΑ – Κατευθύνσεις Δημοσίου Διεθνούς
Δικαίου (2018) και Αστικού Δικαίου (1998)

Πτυχίο Νομικής (1996) και Φιλοσοφικής Σχολής ΕΚΠΑ – Σχολή ΦΠΨ-Ειδίκευσις
Φιλοσοφίας (2015)

Δικαστική Πληρεξουσία Α' Νομικού Συμβουλίου του Κράτους

Περίληψη: Στην σύγχρονη περί δικαίου αντίληψη τα ιδιωτικά δικαιώματα επαναπροσδιορίζονται επί τη βάσει του κοινωνικού συστήματος του Πλάτωνος και του Αριστοτέλους. Κατά τον Πλάτωνα, το ατομικό συμφέρον υποχωρεί έναντι του συμφέροντος της ολότητας, «οὐ τὸ ἴδιον ἀλλὰ τὸ κοινὸν ἀνάγκη μέλειν»), ενώ το δίκαιο είναι («τὸ τοῦ ἀρχομένου συμφέρον»), με το οποίο δηλώνεται το συμφέρον της ολότητας. Κατά δε τον Αριστοτέλη το δίκαιο ορίζεται ως το «τὸ κοινῆ συμφέρον»), με ἀπώτερο σκοπὸ ὄχι ἀπλῶς τὸ ζῆν ἀλλὰ τὸ εὖ ζῆν, τὴν εὐδαιμονία. Το δόγμα της αρχῆς της ελευθερίας των συμβάσεων, που διέπνεε το ιδιωτικὸ δίκαιο μέχρι και τὸ 19ο αἰ., βασιζόμενο στην αντίληψη, ὅτι ἡ σύμβαση ἀποτελεῖ προσωπικὴ ὑπόθεση των μερῶν, εγκαταλείφθηκε σταδιακά κατά τὸν 20ο αἰ., δίνοντας τὴ θέση του σε μια κοινωνικότερη αντίληψη των συμβάσεων, που συμβαδίζει με τὴν εἰσαχθεῖσα κατά τὴν περίοδο αὐτὴ ἀρχὴ του κοινωνικοῦ κράτους. Ἡ συμβατικὴ ελευθερία περιορίζεται, οριοθετεῖται τόσο κατά τὴν σύναψη των συμβάσεων ὅσο και κατά τὴν διαμόρφωση του περιεχομένου τους, προκειμένου τὸ δίκαιο να ἐπιτελέσει τὴν κοινωνικὴ λειτουργία του. Με τὸν τρόπο αὐτὸ οἱ σύγχρονες περί κοινωνικοῦ προσανατολισμοῦ των ιδιωτικῶν δικαιωμάτων ἀντιλήψεις συγκλίνουν προς τις περί Δικαίου θέσεις του Αριστοτέλους.

Λέξεις κλειδιά: νόμος, δίκαιο, δικαιοσύνη, ηθικὴ, κοινὸ συμφέρον

THE ARISTOTLE'S POSITIONS FOR LAW AND THE CONTEMPORARY ANALYSIS OF SOCIAL ORIENTATION OF PRIVATE RIGHTS

Abstract: In the modern perception of law, private rights are redefined on the basis of the social system of Plato and Aristotle. According to Plato, the individual interest subsides in the common interest, therefore the authorities owe to care about the interest of all people («οὐ τὸ ἴδιον ἀλλὰ τὸ κοινὸν ἀνάγκη μέλειν»), while the law is the interest of the citizens, («τὸ τοῦ ἀρχομένου συμφέρον»), which is the interest of the society. Aristotle defines law as the

common interest («τό κοινή συμφέρον».) with the ultimate goal of the citizens' welfare («εὖ ζῆν»). The freedom of contract principle, which governed the private law up to the 19th century, based on the perception that the Convention was a personal affair of the parties, was gradually abandoned in the 20th century, giving its place to a social perception of conventions, in line with the principle of the welfare state introduced during this period. Conventional freedom is limited, both in concluding contracts and in formulating their content, in order for the law to perform its social function. In this way the contemporary social orientation of private rights perceptions converge with Aristotle's positions on law and government.

Keywords: law, justice, ethics, common interest, common interests

1. Εισαγωγή

Το αδιαφιλονίκητο δόγμα της αρχής της ελευθερίας των συμβάσεων, που διέπνεε το ενοχικό δίκαιο μέχρι και το 19^ο αι., βασιζόμενο στην αντίληψη, ότι η σύμβαση αποτελεί προσωπική υπόθεση των μερών, εγκαταλείφθηκε σταδιακά κατά τον 20^ο αι., δίνοντας τη θέση του σε μια κοινωνικότερη αντίληψη των συμβάσεων, που συμβαδίζει με την εισαχθείσα κατά την περίοδο αυτή αρχή του κοινωνικού κράτους (Cooke and Oughton, 1969, σ. 43 επ.). Ο κλασικός ορισμός της ενοχής, σύμφωνα με τον οποίον η ενοχή έχει ορισμένο σκοπό, την εκπλήρωση της υποχρέωσης του οφειλέτη διά της ικανοποίησεως του δανειστού, έννοια η οποία είναι αποτέλεσμα μακρόχρονης επεξεργασίας στα ηπειρωτικά ευρωπαϊκά δίκαια (Ζέπος, 1947 σ. 33), υπέστη εξέλιξη. Έτσι η ενοχή επαναπροσδιορίζεται στην βάση, επί της οποίας αναπτύσσεται το κοινωνικό σύστημα του Πλάτωνος, κατά τον οποίο το ατομικό συμφέρον υποχωρεί έναντι του συμφέροντος της ολότητας, «οὐ τό ἴδιον ἀλλά τό κοινόν ἀνάγκη μέλειν», αφού το δίκαιο κατά τον Πλάτωνα συνιστά «τό τοῦ ἀρχομένου συμφέρον», με το οποίο δηλώνεται το συμφέρον της ολότητας (Σιμωνέτος, 1940, σ. 4), ενώ κατά τον Αριστοτέλη το δίκαιο ορίζεται ως «τό κοινή συμφέρον».

2. Βασικές περί δικαίου θέσεις του Αριστοτέλους

Κατά τον Αριστοτέλη «...λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζώων· ..., ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῶν δηλοῦν ἐστὶ τὸ συμφέρον καὶ τὸ βλαβερὸν, ὥστε καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἀδίκον· τοῦτο γὰρ πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου καὶ τῶν ἄλλων αἴσθησιν ἔχειν...». (Πολιτικῶν Β 1253a, 9-18). Ἦτοι ἀπὸ τα ζῶα μόνον ὁ ἄνθρωπος ἔχει λόγο καὶ αὐτὸς πρέπει νὰ χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλώνεται τὸ βλαβερὸ καὶ τὸ ωφέλιμο, τὸ δίκαιο καὶ τὸ ἀδικο. Ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τῶν ἀνθρώπων ἐν σχέσει με τα ἄλλα ζῶα εἶναι ἡ ικανότητα νὰ διακρίνει τὸ καλὸ ἀπὸ τὸ κακὸ καὶ τὸ δίκαιο ἀπὸ τὸ ἀδικο.

Καὶ κατωτέρω «...ὁ δὲ μὴ δυνάμενος κοινωνεῖν ἢ μηδὲν δεόμενος δι' αὐτάρκειαν οὐθέν μέρος πόλεως, ὥστε ἢ θηρίον ἢ θεός... ὥσπερ γὰρ καὶ τελεωθεὶς βέλτιστον τῶν ζώων

ἄνθρωπός ἐστιν, οὕτω καὶ χωρισθεὶς νόμου καὶ δίκης χεῖριστον πάντων. χαλεπωτάτη γὰρ ἀδικία ἔχουσα ὄπλα· ... ἡ δὲ δικαιοσύνη πολιτικόν· ἡ γὰρ δίκη πολιτικῆς κοινωνίας τάξις ἐστίν, ἡ δὲ δικαιοσύνη τοῦ δικαίου κρίσις.» (Πολιτικῶν Β 1253a, 27-34, 37-39). Κατὰ τον Σταγειρίτη φιλόσοφο ὅταν ὁ ἄνθρωπος τελειωθεὶ εἶναι τὸ βέλτιστον τῶν ζώων, ἀν ὅμως χωρισθεὶ ἀπὸ τὸν νόμο καὶ τὴν δίκη εἶναι χεῖριστο πάντων. Ἡ δικαιοσύνη ἀφορᾷ τὴν πόλιν, ἡ δίκη εἶναι τάξις πολιτικῆς κοινωνίας ἡ δικαιοσύνη εἶναι κρίσις περὶ τοῦ δικαίου.

Περὶ τῆς ὀρθῆς Πολιτείας λέει ὁ Αἰριστοτέλης: «ὅταν μὲν ὁ εἷς ἢ οἱ ὀλίγοι ἢ οἱ πολλοὶ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἄρχωσι, ταύτας μὲν ὀρθὰς ἀναγκαῖον εἶναι (30) τὰς πολιτείας, τὰς δὲ πρὸς τὸ ἴδιον ἢ τοῦ ἑνὸς ἢ τῶν ὀλίγων ἢ τοῦ πλήθους παρεκβάσεις. ἡ γὰρ οὐ πολίτας φατέον εἶναι τοὺς <μὴ> μετέχοντας, ἡ δεῖ κοινωνεῖν τοῦ συμφέροντος. καλεῖν δ' εἰώθαμεν τῶν μὲν μοναρχιῶν τὴν πρὸς τὸ κοινὸν ἀποβλέπουσαν συμφέρον βασιλείαν, τὴν δὲ τῶν ὀλίγων μὲν (35) πλειόνων δ' ἑνὸς ἀριστοκρατίαν (ἢ διὰ τὸ τοὺς ἀρίστους ἄρχειν, ἢ διὰ τὸ πρὸς τὸ ἄριστον τῇ πόλει καὶ τοῖς κοινωνοῦσιν αὐτῆς), ὅταν δὲ τὸ πλήθος πρὸς τὸ κοινὸν πολιτεύηται συμφέρον, καλεῖται τὸ κοινὸν ὄνομα πασῶν τῶν πολιτειῶν, πολιτεία.» (Πολιτικῶν Γ 1279^a 28-40) Ὀρθὴ επομένως, εἶναι ἡ Πολιτεία, ὅταν ὁ ἕνας ἢ οἱ ὀλίγοι ἢ οἱ πολλοί, ἀρχοῦν πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον. Ταυτόχρονα τὸ ἴδιο τὸ δίκαιο εἶναι τὸ κοινὸν συμφέρον: «ἔστι δὲ πολιτικὸν ἀγαθὸν τὸ δίκαιον, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ κοινὸν συμφέρον» (Πολιτικῶν Γ 1282b 14-23), οἱ νομοθέται στοχάζονται καὶ δίκαιον φασὶν εἶναι τὸ κοινὸν συμφέρον, (Ἠθικά Νικομάχεια Θ 1160a 14-16).

3. Σύγχρονο Δίκαιο – Στροφή πρὸς μιὰ κοινωνικότερη ἀντίληψη

Στὸ σύγχρονο Ενοχικὸ Δίκαιο, ἦτοι τὸ δίκαιο τῶν ἰδιωτικῶν δικαιωμάτων καὶ υποχρεώσεων, ἡ ἀλματώδης ἀνάπτυξη τῆς συναλλακτικῆς ζωῆς, ἡ ἀποδοχὴ καὶ καθιέρωση νέου ρυθμοῦ καὶ νέων μορφῶν στὴν ἀνάπτυξη τῆς συναλλακτικῆς οἰκονομίας καὶ ἡ προσπάθεια γιὰ κοινωνικότερη ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων, ποὺ ἀνέκυψαν ἀπὸ τὴν ἐντατικὴ προαγωγὴ τῆς κεφαλαιοκρατικῆς οἰκονομίας, οδήγησαν σὲ νέες τάσεις καὶ πραγματικότητες ποὺ πολὺ ἀπέειχαν ἀπὸ τὶς παραδεδεγμένες ὑπὸ ρωμαϊκὴ, κανονιστικὴ καὶ φυσιοκρατικὴ ἐπίδραση ἀντιλήψεις (Ζέπος, 1947, σ. 35). Διατυπώθηκε ἔτσι ἡ ἀποψη, ὅτι τὸ ἐνοχικὸ δικαίωμα ἀποτελεῖ δεσμὸ μεταξύ ἰδιωτῶν πρὸς ὀρισμένη κοινωνικὴ συνεργασία (Stammler, 1897, σ. 7 ἐπ.). Ἡ ἐνοχὴ περιλαμβάνει ὄχι μόνον τὴν κύρια ἀλλὰ καὶ τὶς παρεπόμενες υποχρεώσεις, οἱ ὁποῖες ἀντιστοιχοῦν σὲ παρεπόμενα δικαιώματα καὶ ὑπόκεινται ἀμέσως στοὺς κανόνες ποὺ ρυθμίζουν τὴν ὅλη ἐνοχὴ ἀλλὰ καὶ σὲ αὐτοὺς τῆς καλῆς πίστεως καὶ τῶν χρηστῶν συναλλακτικῶν ἠθῶν (Ζέπος, 1947, σ.36-37).

Ἡ καλὴ πίστη καὶ τὰ συναλλακτικὰ ἦθη ἀποτελοῦν ἀμφοτέρωθεν τὴν δικλείδα ἀσφαλείας τῶν προσώπων ποὺ συνδέονται ἐνοχικῶς καὶ τῶν τρίτων, καὶ κατὰ τοῦτο ἀποτελοῦν τὸ θεμέλιο, στὸ ὁποῖο ἐδράζεται ἡ ἐκ τῆς ἐνοχῆς ἀπορρέουσα γενικὴ *υποχρέωση ἀσφαλείας* τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς δράσεως κάθε προσώπου, ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τοῦ ἐνοχικοῦ δεσμοῦ (Ζέπος, 1947, σ.38). Ἡ καλὴ πίστη καὶ τὰ συναλλακτικὰ ἦθη εἶναι στοιχεῖα ἀντικειμενικά, στοιχεῖα κοινωνικά, ποὺ υφίστανται καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν δεσμὸ, ὁ ὁποῖος συνδέει τὸν συγκεκριμένον δανειστή πρὸς τὸν συγκεκριμένον οφειλέτη, καὶ τὰ ὁποῖα περιλαμβάνόμενα

στην έννοια της ενοχής, προσδίδουν κατ' ανάγκην σε αυτήν αναμφισβήτητο κοινωνικό περιεχόμενο (Ζέπος, 1947, σ. 39).

Η στροφή του δικαίου προς μια κοινωνικότερη αντίληψη, έλαβε χώρα συγχρόνως προς τη μετάβαση από την ελεύθερη οικονομία στη κατευθυνόμενη, με αποτέλεσμα να γίνεται λόγος για κατευθυνόμενη αντίστοιχα σύμβαση "Contrat dirigé", (Josserand, 1937, σ.1), σύμβαση δηλαδή, της οποίας οι όροι συνάψεως και οι εκατέρωθεν υποχρεώσεις, κύριες ή παρεπόμενες, είναι κατά μέγα μέρος καθορισμένες εκ των προτέρων από το νόμο ή τη νομολογία, έτσι ώστε οι ιδιώτες που πρόκειται να συμβληθούν, δεν έχουν παρά να επιλέξουν μεταξύ της αποδοχής αυτής ή άλλης παρόμοιας φύσεως συμβάσεως, μη έχοντες κατά κανόνα το δικαίωμα να τροποποιήσουν εκείνα τα αποτελέσματά της, τα οποία αναφέρονται στη δημόσια τάξη (Μιχαηλίδης-Νουάρος, 1940, σ. 304επ.).

Στη σημερινή κοινωνική και δικαιοκή πραγματικότητα οι νόμοι της αγοράς ισχύουν σε συνδυασμό με κανόνες προστασίας των ασθενέστερων συναλλασσομένων. Στον πυρήνα τους παραμένουν σε ισχύ τόσο οι αρχές του ανταγωνισμού και της ελευθερίας, όσο και οι ιδέες της κοινωνικής ευθύνης και της συνεργασίας στα πλαίσια μιας ουσιαστικής προσπάθειας για ανάπτυξη της προσωπικότητας εκάστου, βελτίωση των όρων διαβίωσης και δικαιότερη συμμετοχή στην κοινωνικοοικονομική ζωή (Σταθόπουλος, 1998, σ. 12).

Ο τεχνικός μηχανισμός του ενοχικού δικαίου είναι, κατ' αρχήν, προσαρμόσιμος στις εκάστοτε ισχύουσες κοινωνικοοικονομικές αντιλήψεις (Σταθόπουλος, 1998, σ. 11 μ.π.π.). Στην σύγχρονη εποχή είναι εμφανής η τάση ηθικοποίησης του περιεχομένου των συμβάσεων και εμπλουτισμού τους με πλήθος υποχρεώσεων, επιβαλλομένων από τις κοινωνικές ανάγκες. Ακόμη και αυτή η αρχή της σχετικότητας των ενοχών αμβλύνεται σταδιακά με την καθιέρωση πλείστων εξαιρέσεων, καθώς η σύμβαση αποκτά δυναμικό χαρακτήρα και εκτείνει τα νομικά της αποτελέσματα πέραν των προσώπων των συμβαλλομένων (Μιχαηλίδης-Νουάρος, 1940, σ. 306, Josserand, 1937, p.15), ώστε να συμβαδίζει το περιεχόμενό της με τις αρχές του δικαίου και της ηθικής.

Παράλληλα ο δικαιοπλαστικός ρόλος του δικαστή κατά την ανάπτυξη της λειτουργίας της ενοχής τονίζει ακόμη περισσότερο τον δυναμικό χαρακτήρα της ουσίας της ενοχικής σχέσεως, η οποία διέπεται από τις αρχές της Επείκειας και του Κοινού περί Δικαίου Αισθήματος, διά των οποίων κρίνεται εάν και κατά πόσον η ενοχή επιτελεί τον κοινωνικό και ηθικό της προορισμό όπως και κατά πόσον εξυπηρετεί με την λειτουργία της την δεσπίζουσα στο Ενοχικό Δίκαιο ιδέα της Ασφάλειας των Συναλλαγών (Ζέπος, 1955, σ.41).

Για τον δυναμικό χαρακτήρα της ενοχής έχει γραφτεί γλαφυρά ότι αυτή αναπαριστά «την εκ της αναλαμβανομένης υποχρεώσεως απορρέουσαν δράσιν και κίνησιν, εις περιβάλλον κοινωνικόν με ανάγλυφη επ' αυτής την σφραγίδα του Ηθικού και Κοινωνικού Κανόνος» (Ζέπος, 1955, σ.42), ενώ, αφού «το δόγμα της ελευθερίας της συμβάσεως και ομού με αυτό η έννοια της συμβάσεως διέρχονται οξυτάτην κρίσιν» (Ζέπος 1940, σ. 155)¹, το ιδιωτικό δίκαιο απέκτησε σταδιακά κοινωνικό προσανατολισμό.

¹ Στον εναρκτήριο λόγο του στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, ο Ζέπος είχε ήδη από το 1940 διδεί την εξέλιξη του δικαίου των συμβάσεων

Ειδικότερα η επιστήμη του Αστικού Δικαίου, ως επιστήμη κοινωνική, προϋποθέτει όχι μόνον επισκόπηση του κειμένου δικαίου, αλλά και των εν γένει νομικών και κοινωνικών φαινομένων. Η επιστήμη αυτή προϋποθέτει την σύλληψη του όλου υλικού κατά την ουσία της πνευματικής πραγματικότητας, άλλως προϋποθέτει και φιλοσοφική αξιολόγηση με μέτρο την Αξία της Δικαιοσύνης κατά τρόπον, ώστε με την αξιολόγηση αυτή να καθίσταται δυνατή η βελτίωση και η προαγωγή του κειμένου δικαίου προς το αναζητούμενο Ιδεώδες (Ζέπος, 1954, σ.47). Η Ερμηνεία του κειμένου δικαίου, η ιστορία αυτού και συγκριτική επισκόπηση και η φιλοσοφική θεώρηση του όλου συναφούς υλικού είναι στοιχεία της επιστήμης του αστικού δικαίου και της επιβαλλομένης μεθόδου στην έρευνα αυτής, που συνίσταται στην αποφυγή της υπερβολής και στην επιλογή της αριστοτελικής μεσότητας, η δε ερμηνεία των κανόνων του είναι η αναζήτηση της αληθούς εννοίας τους, της επιβαλλομένης από τους κοινωνικούς σκοπούς του δικαϊώματος, ως επιστήμης κοινωνικής (Ζέπος, 1954, σ. 47-48).

Οι θεωρητικοί του 20^{ου} αι. καταλήγουν, ότι για τον κόσμο του δικαίου είναι επιβεβλημένη η διίστιση, τόσο η εμπειρική όσο και η ιδεαλιστική εξήγηση των φαινομένων. Η μετέχουσα τόσον της εμπειρίας όσον και της ιδεοκρατίας διαρκία είναι η μόνη ικανή να δώσει διέξοδο στην έμφυτη ροπή για αξιολόγηση και βελτίωση του κειμένου δικαίου. Έκφραση της αντιλήψεως αυτής είναι η τάση να αμβλυνθεί η αντίθεση μεταξύ του Δικαίου και της Ηθικής με την πεποίθηση ότι ο αυτόνομος κοινωνικός ρυθμός της Ηθικής τέμνει διαρκώς βαθύτερα τον κύκλο του ετερόνομου κοινωνικού ρυθμού του Δικαίου, ώστε σταδιακά να προσεγγίσουν οι αιώνιες αξίες της Ηθικής και της Δικαιοσύνης (Ζέπος, 1954, σ. 52-53).

Οι ως άνω αντιλήψεις βρήκαν την πιο αντιπροσωπευτική πρακτική εφαρμογή τους στην ερμηνεία, εφαρμογή και νομολογιακή διάπλαση των γενικών ρητρών της καλής πίστης και των χρηστών και συναλλακτικών ηθών, και στην απαγόρευση της καταχρηστικής ασκήσεως των δικαιωμάτων. Σύμφωνα με το άρθρο 281 Αστικού Κώδικος: «*Η άσκηση του δικαιώματος απαγορεύεται αν υπερβαίνει προφανώς τα όρια που επιβάλλουν η καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή ο κοινωνικός ή οικονομικός σκοπός του δικαιώματος*».

Παράλληλα το Σύνταγμα, οι διατάξεις του οποίου έχουν υπερνομοθετική ισχύ, περιέχει αξιολογήσεις ανώτερης δικαιοϊκής βαθμίδας σε σχέση με τους τυπικούς νόμους, ενώ πολλές από τις δικαιοηθικές αρχές που συγκροτούν το εσωτερικό σύστημα του δικαίου βρίσκονται αποτυπωμένες σε αυτό και δη στις διατάξεις του περί ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, στις λεγόμενες *κοινωνικές διατάξεις του Συντάγματος*. Τέτοιες συνταγματικής τάξεως αρχές αποτελούν: η αρχή του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (άρ. 2 Συντ.), η αρχή της ισότητας (άρ. 4 Συντ.), η αρχή της ελεύθερης αναπτύξεως της προσωπικότητας και της συμμετοχής στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας (άρ. 5 Συντ.), η αρχή της ελεύθερης πρόσβασης στην κοινωνία της πληροφορίας (άρ. 5^Α Συντ.), η αρχή της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι (άρ. 12 Συντ.), η αρχή της ελευθέρως εκφράσεως και διαδόσεως των στοχασμών (άρ. 14-16 Συντ.), η αρχή της προστασίας της ιδιοκτησίας υπό πάσα έκφασή της (άρ. 17 Συντ.), η αρχή της παροχής του δικαιώματος της έννομης προστασίας (άρ. 20 Συντ.), η αρχή της προστασίας της οικογένειας (άρ. 21 Συντ.), η αρχή της προστασίας της εργασίας και της συνδικαλιστικής ελευθερίας (άρ. 22-23 Συντ.), η αρχή της

προστασίας του περιβάλλοντος (άρ. 24 Συντ.), οι αρχές της πραγματώσεως της κοινωνικής προόδου μέσα σε ελευθερία και δικαιοσύνη, της απαγορεύσεως της καταχρηστικής ασκήσεως δικαιώματος και της κοινωνικής αλληλεγγύης (άρ. 25 παρ.2, 3 και 4 Συντ.), η αρχή του κοινωνικού κράτους (άρ. 16 παρ.3 και 4, 17 παρ.1, 21, 22, 23, 25 παρ2 και 4, 106 παρ.1 και 2 Συντ.) κ.ά.

Η συμβατική ελευθερία περιορίζεται, οριοθετείται τόσο κατά την σύναψη των συμβάσεων όσο και κατά την διαμόρφωση του περιεχομένου τους, προκειμένου το δίκαιο να επιτελέσει την κοινωνική λειτουργία του.

Στο πεδίο της συνάψεως των συμβάσεων ιδρύεται νομοθετικά η υποχρέωση κοινοφελών οργανισμών να προσφέρουν αγαθά και υπηρεσίες σε κάθε πρόσωπο που απευθύνεται σε αυτούς, αδιακρίτως, προκειμένου να διασφαλισθεί η δυνατότητα κάθε κοινωνού να ικανοποιήσει ζωτικές ανάγκες (Δωρής, 1991, σ. 5). Και τούτο διότι κρίνεται ότι η συμβατική ελευθερία, όπως άλλωστε κάθε νομική ευχέρεια και εξουσία αναγνωρίζεται από το δίκαιο, κατόπιν αξιολογήσεως, προκειμένου να επιτελέσει ορισμένο σκοπό στο πλαίσιο μιας επιδιωκτέας συνολικής ρυθμίσεως των νομικά σημαντικών σχέσεων, επιτελεί δηλαδή μια κοινωνικοοικονομική λειτουργία, η οποία συνιστά το πλέον σημαντικό εγγενές όριο για την άσκησή της. Η καταχρηστική άσκηση της συμβατικής ελευθερίας, ήτοι η υπέρβαση του κοινωνικο-οικονομικού σκοπού για τον οποίον αναγνωρίζεται, απαγορεύεται (Δωρής, 1991, σ. 6-7).

Στο πεδίο της διαμορφώσεως του περιεχομένου των συμβάσεων, η έννομη τάξη καλείται να επιτελέσει την αναγκαία προστατευτική λειτουργία της υπερ του διαπραγματευτικά αδύναμου συμβαλλομένου από τον κίνδυνο καταχρηστικής εις βάρος του διαμορφώσεως του περιεχομένου της συμβάσεως, με την επίκληση της απαγορεύσεως της καταχρηστικής, - κατά προφανή δηλαδή υπέρβαση των ορίων που επιβάλλονται από τα χρηστά ήθη, την καλή πίστη και την κοινωνικο-οικονομική λειτουργία του συμβατικού μηχανισμού-, ασκήσεως της συμβατικής ελευθερίας εκ μέρους εκείνου που διαθέτει πραγματική διαπραγματευτική υπεροπλία και είναι για τον λόγο αυτό σε θέση να επιβάλλει τους όρους του ((Δωρής, 1991, σ. 14).

Ως προς το Ενωσιακό Δίκαιο, ήτοι το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, οι αρχές που το διαπνέουν, αντικατοπτρίζουν τη ροπή προς μια κοινωνικότερη αντίληψη των συμβάσεων, η οποία επηρεάζει άμεσα τα δίκαια των κρατών – μελών, αφού το δίκαιο δεν αποτελεί πλέον μόνον εγχώρια υπόθεση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα καθορισμού αρχών και κατευθύνσεων από την πλευρά του ενωσιακού νομοθέτη είναι το άρ. 65 του προοιμίου της οδηγίας 2001/31/ΕΚ για το ηλεκτρονικό εμπόριο, (π.δ. 131/2003), σύμφωνα με το οποίο τονίζεται η σημασία της προστασίας των καταναλωτών στο πλαίσιο της κοινωνίας της πληροφορίας. Επιπλέον με το άρ. 3 παρ.4 της οδηγίας καλούνται τα κράτη – μέλη να λάβουν ειδικά μέτρα για την προστασία των καταναλωτών.

Σε γενικές αρχές του Ενωσιακού Δικαίου έχουν διαχρονικά αναχθεί

- η προστασία του περιβάλλοντος, φυσικού και πολιτιστικού
- η ελεύθερη διακίνηση ιδεών και πνευματικής παραγωγής

- η προστασία του καταναλωτή
- η ίση μεταχείριση στην εργασία με ιδιαίτερη έμφαση στην απαγόρευση διακρίσεων λόγω φύλου κλπ.
- η ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων και υπηρεσιών
- η ελεύθερη ανάπτυξη της οικονομικής δραστηριότητας με ιδιαίτερη έμφαση στην απαγόρευση φορολογικών διακρίσεων

4. Συμπέρασμα

Εν κατακλείδι, κατά τον 21^ο αι. που διανύουμε, τόσο ο εθνικός όσο και ο ενωσιακός νομοθέτης δεν παραμένει αμέτοχος στην εκδήλωση των αντικρουόμενων συμφερόντων, αλλά επιχειρεί να αμβλύνει ακραίες αντικοινωνικές εκδηλώσεις δικαιοκρινών ρυθμίσεων με περιορισμούς της αυτονομίας της ιδιωτικής βουλήσεως, το σύνολο δε των σχετικών διατάξεων που περιέχονται είτε στον Αστικό Κώδικα είτε σε ειδικούς νόμους κυριαρχούνται από τις ιδέες της ευνοίας του αδυνάτου και της προστασίας του ασθενεστέρου (Αστ. Γεωργιάδης κ.ά., Εταιρεία Νομικών Βορείου Ελλάδος, 1997, σ. 39-40), οι οποίες διαπερνούν και το ζωντανό εν εξελίξει δίκαιο της ευρωπαϊκής ενώσεως, προσεγγίζοντας τις θέσεις του Αριστοτέλους που ορίζει ως δίκαιο το συμφέρον του κοινωνικού συνόλου, «τό κοινήν συμφέρον», με σκοπό την κοινωνία ελευθέρων πολιτών και το εὖ ζῆν.

*Φανερόν τοίνυν ὡς ὅσαι μὲν πολιτεῖαι τό κοινήν συμφέρον σκοποῦσιν,
αὗται μὲν ὀρθαὶ τυγχάνουσιν οὗσαι κατὰ τό ἀπλῶς δίκαιον,
ὅσαι δὲ τό σφέτερον μόνον τῶν ἀρχόντων,
ἡμαρτημέναι πᾶσαι καὶ παρεκβάσεις τῶν ὀρθῶν πολιτειῶν.
δεσποτικάί γάρ,
...ἡ δὲ πόλις κοινωνία τῶν ἐλευθέρων ἐστίν.*

Πολιτικῶν Γ 1279a 17-22

εἰ δὲ μήτε τοῦ ζῆν μόνον ἔνεκεν ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ εὖ ζῆν

Πολιτικῶν Γ 1280a 31-32

Θέμις από τον Ραμνούντα,
Αρχ. Μουσείο Αθηνών

Βιβλιογραφία

- Αλεξανδρίδου, Ε. (1996), *Δίκαιο Προστασίας του Καταναλωτή, Ελληνικό και Κοινοτικό II*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη
- Αλεξανδρίδου, Ε. (2015), *Δίκαιο Προστασίας του Καταναλωτή*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα
- Αριστοτέλης, *Πολιτικά*
- Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*
- Αυγουστιανάκης, Μ. (2003), «*Λειτουργία των γενικών αρχών του δικαίου, ιδίως των αρχών της ισότητας, της ασφάλειας δικαίου και της προστατευομένης εμπιστοσύνης στο πεδίο του ιδιωτικού δικαίου, με αφορμή την ΣτΕ 1508/2002*», Δικαιώματα του Ανθρώπου, Τόμος εκτός Σειράς, ΔΤΑΤΕΣ 1/2003, σελ. 141επ.
- Γεωργιάδης, Α. / Σταθόπουλος, Μ., (1978), (2016), *Ερμηνεία Αστικού Κώδικα, Γενικές Αρχές*, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα
- Γεωργιάδης, Α. (2002), *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου* εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα
- Γεωργιάδης, Αστ., Π. Καργάδος, Γ. Δασκαρόλης, Ρ. Παντελίδου, Ι. Βούλγαρης, Ι. Σχινάς, Δ. Δημητρίου, Ε. Αλεξανδρίδου, Ι. Μανωλεδάκης, Θ. Παπαζήση, Ε. Κρουσταλάκης, Ε. Κουνουγέρη [Σειρά: Εταιρεία Νομικών Βορείου Ελλάδος - τ. 31] (1997), *Η προστασία του ασθενεστέρου στο Δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη
- Γεωργιάδης, Γ. (2003) *Η σύναψη συμβάσεως μέσω διαδικτύου*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα

- Γκόφας Δ, (2011), *Ιστορία και Εισηγήσεις του Ρωμαϊκού Δικαίου*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα
- Cooke, P.J. and Oughton, D.W. (1969) *The Common Law of Obligations* 2nd ed. Sweet and Maxwell, London
- Δακορόνια, Ε. (2001) «Προς έναν Ευρωπαϊκό Αστικό Κώδικα;» Εισήγηση στην εκδήλωση της Ένωσης Αστικολόγων της 7.11.2001, Αθήνα.
- Δακορόνια, Ε. (2010) «Κοινό Πλαίσιο Αναφοράς (CFR): Οι νέοι Πρότυποι Κανόνες Ευρωπαϊκού Ιδιωτικού Δικαίου», Εισήγηση που έλαβε χώρα στο Ινστιτούτο Διεθνούς και Αλλοδαπού Δικαίου την 1.02.2010 στο πλαίσιο των επιστημονικών του εκδηλώσεων. ΕφΑΔ 5/2010, 497 επ.
- Δέλλιος, Γ. (2010) «Τα όρια προστασίας από ανεπιθύμητη σύμβαση» ΕπισκεΔΑ Α/2010σελ.1επ.
- Δημητρόπουλος, Α. (2004) «Η επίδραση της σύγχρονης τεχνολογίας στα συνταγματικά δικαιώματα», ΕΔΔΔ Β2/2004 σελ. 225 επ
- Δωρής, Φ. (1988) *Περιορισμοί της συμβατικής ελευθερίας στις ρήτρες διεθνούς δικαιοδοσίας*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα
- Δωρής, Φ. (2004) «Ο χαρακτηρισμός των αντισυμβαλλομένων Τραπεζών ως καταναλωτών, ως προϋπόθεση για την προστασία τους από καταχρηστικούς Γ.Ο.Σ.», ΝοΒ52 2004 σελ. 47 επ.
- Δωρής, Φ. (1991) *Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα
- Ζέπος, Π. (1955) *Ενοχικό Δίκαιο Α' Μέρος Γενικών*, Β' εκδ. 1955, Αθήναι
- Ζέπος, Π. (1940) «Η κρίσις του δόγματος της ελευθερίας της συμβάσεως εν τω συγχρόνω αστικώ δικαίω», ΑΙΔ Ζ', σελ. 155
- Ζέπος, Π. (1954) «Η νεωτέρα ελληνική επιστήμη του Αστικού Δικαίου, *Εναρκτήριο Λόγος*» Αθήναι
- Ζέπος, Π. (1947) *Ενοχικό Δίκαιο Α' Μέρος Γενικών*, Αθήναι
- Josserand, L. (1937) "Aperçu général des tendances actuelles de la théorie des contrats", *révue trimest. des droits civil*, (36) 1937
- Καράκωστας, Ι. (1997) *Κοινοτικοί Κανόνες και Εθνικό Αστικό Δίκαιο*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα
- Καράκωστας, Ι. (2004) «Βασικά ζητήματα προστασίας του καταναλωτή στο διαδίκτυο», ΔιΜΕΕ 4/2004 σελ. 468 επ.
- Καράκωστας, Ι. (2004) (2008) *Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή*, έκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα
- Καράκωστας, Ι. (1998) «Γενικοί Όροι Συναλλαγών και ερμηνεία τους υπό το φως των συνταγματικών και κοινοτικών διατάξεων», ΔΕΕ 5/1998 σ.443επ
- Καράκωστας, Ι. (1973) «Ο έλεγχος της κατά το δίκαιον ορθότητος των γενικών εντύπων όρων των συμβάσεων κατ' άρ. 371ΑΚ», ΕΕΝ1973σ.647επ.
- Καράκωστας, Ι. (2005) *Η κατάχρηση δικαιώματος στις εμπράγματα σχέσεις*, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα
- Καραμπατζός, Α. (2008), «Το Σχέδιο ενός Ευρωπαϊκού Αστικού Κώδικα» ΕφΑΔ 8-9/2008-έτος 1^ο, σελ. 855επ.

- Καράσης, Μ. (1994) «Γενικοί Όροι Συναλλαγών - Το πρόβλημα της ερμηνείας» 1^ο Συνέδριο Ελλήνων Αστικολόγων, σ.111 επ.
- Κασιμάτης, Γ. (1976) «Σύνταγμα και Κοινό Δίκαιο», στον τόμο με τον τίτλο «Η επίδρασις του Συντάγματος του 1975 επί του ιδιωτικού και επί του δημοσίου δικαίου»
- Κατράνης, Α. (1978) «Η θεωρία της τριτενέργειας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η γερμανική διδασκαλία και η δυνατότητα εφαρμογής της υπό το Ελληνικό Σύνταγμα του 1975», ΤοΣ 1978, σελ.237επ.
- Larenz, K. (1963) «Συμπληρωτική της συμβάσεως ερμηνεία και ενδοτικόν δίκαιον», EEN,1963σ.385επ.
- Μιχαηλίδης – Νουάρος, Γ. (1940) «Η δύναμις της συμβάσεως έναντι των τρίτων κατά τας νεωτέρας αντιλήψεις» ΑΙΔ (1940) σ. 304επ.
- Μπαλής, Γ. (1947) (1961) *Γενικά Αρχαία Αστ. Δικαίου*, Αθήναι
- Παμπούκης, Κ. (1985) «Οι Γενικοί Όροι Συναλλαγών και η προστασία των καταναλωτών», Αρμενόπουλος έτος 39, σελ. 445 επ., Θεσσαλονίκη
- Παπαγιάννη, Ε., Αρναούτογλου, Η., Δημοπούλου, Α., Καράμπελας, Δ., Λιαρμακόπουλος, Α., Χατζάκης, Ι., Χέλμης, Α. (2015), *Ιστορία Δικαίου*, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/5271/5/Istoria_Dikaiou-KOY.pdf
- Παπακωνσταντίνου, Ε. (2006) *Νομικά Θέματα Πληροφορικής*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα
- Παπανικολάου, Π. (2000) *Μεθοδολογία του ιδιωτικού δικαίου και ερμηνεία των δικαιοπραξιών*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα
- Παπανικολάου, Π. (1991) *Περί των ορίων της προστατευτικής παρεμβάσεως του δικαστή*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα
- Παπανικολάου, Π. (1983) *Καταπλεονεκτικές Δικαιοπραξίες*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα
- Παπαντωνίου, Ν. (1957) *Η καλή πίστις εις το αστικόν δίκαιον*, Διατριβή ΕΚΠΑ, Αθήνα
- Πετρόπουλος, Γ. (2008) *Ιστορία και Εισηγήσεις του Ρωμαϊκού Δικαίου Β'* έκδ, Σάκκουλας, Αθήνα
- Περάκης, Ε. (1995) «Η έννοια του καταναλωτή κατά τον νέο ν. 2251/94», ΔΕΕ 1995, σελ.32
- Πλάτων, *Νόμοι*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 1988, Αθήνα
- Piotet, P. (1956), *La formation du Contrat*, Berne, ed.Staempfli
- Σιμωνέτος, Γ. (1940) Το Ελληνικόν Πνεύμα εν τη ερμηνεία του Αστικού Κώδικος, Αθήναι
- Σούρλας, Κ. (1934) «Αι ατομστικάί και κοινωνιστικάί αντιλήψεις εν τω Αστικώ Δικαίω», Δ/νη τ.ΙΒ' 1934
- Σταθόπουλος, Μ. (1998), *Γενικό Ενοχικό Δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα
- Σταθόπουλος, Μ./Χιωτέλλης, Α./Αυγουστιανάκης, Μ. (1995) *Κοινοτικό Αστικό Δίκαιο Ι* εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα
- Stammler, R. (1897) *Das Recht der Schuldverhältnisse*, Berlin ed. Guttentag
- Τρωιάνος, Σ., Βελισσαροπούλου - Καράκωστα, Ι. (2002) *Ιστορία Δικαίου* εκδ. Σάκκουλα 2002, Αθήνα

Χριστιανός, Β., Κουσκουνά, Μ., Παπαδοπούλου, Ρ., Περάκης, Μ. (2011) *Το δίκαιο της
Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσα από τη νομολογία*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα Θεσσαλονίκη

